

FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ'NİN SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBİR'İNDE (65. CİLDİNDE) GEÇEN ÂYET İKTİBÂSLARI*

The Quotations of Holy Qur'an Verses in Süleyman-Name-i Kebir (Vol 65) Of Firdevsî-i Rûmî

Seyfettin DEMİR

Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, seyfettindemir73@hotmail.com,
orcid.org/0000-0001-8299-7841

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 15.03.2022

Kabul/Accepted: 31.03.2022

DOI:10.51592/kulliyat.1088405

Anahtar Kelimeler

Firdevsî, Süleymân-nâme-i kebîr, ayet, iktibas

Öz

Firdevsî-i Tavîl, Firdevsî-i Rûmî gibi isimlerle bilinen Firdevsî, XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında yaşayan Divan edebiyatının mensur alanında eser vermiş sanatçılarından. 81 ciltten oluşan Süleymân-nâme-yi Kebîr adlı eserini dönemin padişahı II. Bayezid'e takdim etmiştir. Hz. Süleyman'ın etrafında gelişen olayları, tahkiye tekniğiyle nesir ve nazım tarzında kaleme almıştır. Eser bir taraftan destân, efsâne, hikâye, masal, astronomi, tarih mitoloji ve menkıbe gibi bilgileri içerirken diğer taraftan dini-tasavvufi ve ahlaki yönüyle ansiklopedik bir özellik taşır. Yazar, olayları kurgularken Tevrat, Zebur, İncil ve İlahi kitapların sonuncusu olan Kur'an-ı Kerîm'den sıklıkla yararlanır. Kitâb-ı Temcîd, Hıttâb-ı Tevhîd, Kelâm-ı Kadîm, Kitâb-ı Mübîn, Kitâb-ı Kerîm, Kelâm-ı Sübhânî, Kelâm-ı Rabbânî gibi ifadelerle metinde yer alan Kur'an-ı Kerim, Divan edebiyatının başlıca önemli kaynakları arasında yer alır. Firdevsî, Süleymân-nâme-yi Kebîr'in 65. cildinde sıklıkla konuya ve olaya paralellik arz eden ayetlerden iktibas yoluyla yararlanarak anlatılanların doğruluğunu teyit etmeye ve okuyucu nezdinde inandırıcılığını artırmaya çalışır. Nesir bölümünde ayetlerden yararlandığı gibi nazım bölümlerinde de ayetlerden alıntı yapar. Yazar nesirle olayları tafsilatıyla verdikten sonra nazımla kısa ve öz bir şekilde özetleyip pekiştirmeye çalışır. Bu çalışmamızda metin bağlamından yola çıkarak alıntılanan ayetleri konu başlıklarına göre değerlendirip incelemeye çalıştık.

ABSTRACT

Firdevsî, Süleymân-nâme-i Kebîr, verse of Holy Quran, quotations

Firdevsî, known as the names like Firdevsî-i Tavîl and Firdevsî-i Rûmî, is one of the artists who worked in the field of prose in Divan literature, who lived in the late 15th and early 16th centuries. He presented his work Süleymân-nâme-yi Kebîr consisting of 81 volumes to Bayezid II, the Sultan of the period. He wrote down the events around prophet Suleiman in prose and verse with the narration technique. On the one hand, the work contains information such as epic, legend, story, fairy tale, astronomy, history, mythology, and legend; on the other hand, it has an encyclopedic feature with its religious-mystical and moral aspects. While fictionalizing the events, the author frequently makes use of the Qur'an, the last of the Torah, Psalms, Bible, and Divine books. The Holy Qur'an, which is included in the text with expressions such as Kitâb-ı Temcîd, Hıttâb-ı Tevhîd, Kelâm-ı Kadîm, Kitâb-ı Mübîn, Kitâb-ı Kerîm, Kelâm-ı Sübhânî, Kelâm-ı Rabbânî, is one of the main sources of Divan literature. Firdevsi tries to confirm the accuracy of the narratives and increase their credibility in the eyes of the reader by quoting the verses of the Quran that are often parallel

* Bu makale "Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (65. cilt) (İnceleme-Metin-Dizin)" adlı doktora tezinden hareketle kaleme alınmıştır.

to the subject and the event in the 65th volume of Süleymân-nâme-yi Kebir. He uses the verses of the Quran in the prose section and quotes the verses of the Quran in the verse sections. After the author gives the events in prose in detail, he tries to summarize and reinforce them in verse. In this study, we tried to classify and analyze the verses of the Quran quoted from the context of the text according to their subject headings.

Atıf/Citation: Demir,S. (2022), "Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-Nâme-i Kebîr'inde (65. Cildinde) Geçen Âyet İktibâsları" *Külliyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 16(Nisan), 87-104.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Seyfettin Demir, seyfettindemir73@hotmail.com

GİRİŞ

Divan edebiyatı şairleri, eserlerinde birçok kaynaktan beslenmiştir. Dini, mitolojik referanslı pek çok kaynak onlar için ilham kaynağı olmuştur. Özellikle Fars edebiyatı ve kültürü Divan şairlerini çokça etkilemiştir. Yine İslam dini ve dinler tarihinin de özellikle Divan şairleri için başvurulan önemli kaynaklar olduğu söylenebilir. Divan edebiyatının kaynaklarının neler olduğunu derli toplu göstermesi açısından aşağıdaki tasnife bakmak faydalı olacaktır:

1) Kur'an-ı Kerîm Ayetleri ve Hadîs-i Şerîfler, 2) Dini İlimler, 3) İslâm Tarihi ve Peygamber Kısaları, 4) Mucizeler ve Kerametler, 5) Tarihi ve Efsanevi Kişilerin Maceraları, 6) Çağın İlimleri,7) Türk Milli Kültürü ve Yerli Malzeme, 8) Dil Divân edebiyatının beslediği başlıca kaynaklardır (Pala 1999: 45).

Türkler VIII. yüzyılda Talas Savaşıyla Araplarla tanışır. Arap tüccarların Orta Asya'da ticaretle birlikte tebliğ faaliyetlerinde bulunması Türklerin İslamiyet'i kabulünde etkili olmuştur. Ahmet Yesevî gibi mutasavvif erenlerin dini ve tasavvufi faaliyetleriyle İslam Orta Asya'da kök salar. Göçebe yaşayan Türklerin bu yeni yaşam biçimine ayak uydurması ve benimsemesi yaklaşık iki asır sürer. İslami inanç ve zihniyete uygun eserler X. yüzyılda vermeye başlar. Geçiş dönemi diye adlandırılan bu eserlerde İslamiyet öncesi yaşam tarzı ile İslami yaşam iç içe görülür. İslamiyet öncesinde Türkçe metinler daha çok homojen bir yapıya sahip iken bu dönem eserlerinde metinler daha çok heterojen bir yapıya bürünür. İslam inancında tebliğ önemli bir yer tuttuğu için bu dönem eserleri daha çok öğreticidir. Bu kültürel etkileşim dilde de açıkça kendini hissettirir. Ahmet Yesevî'nin öncülüğünde İslami ve tasavvufi terbiye ile yetişen Mevlana, Yunus Emre ve Hacı Bektaşî Veli gibi erenler Anadolu'nun İslamlaşmasında önemli role sahip olmuştur. Bu ve benzeri birçok mutasavvif şairin vermiş olduğu eserlerle Türk edebiyatı yeni bir çehreye bürünür. Hatta edebiyatımızın sınıflandırılmasında inanç önemli bir yer teşkil eder. Bu dönem eserlerinde bilhassa İslam inancı önemli bir referanstır. Divan edebiyatı daha çok bu anlayış doğrultusunda şekillenmiştir. Divan edebiyatı birçok kaynaktan beslenmektedir. Bunların başında Kur'an-ı Kerîm, hadis ve tasavvuf gelmektedir. XIV. yüzyıldan sonra Divan şiiri kendi mecrasını bulur. Divan edebiyatının XV. yüzyılda İran ve Arap edebiyatıyla yarışır duruma geldiğini görürüz. XVI. yüzyılda Türk edebiyatı Fuzulî ve Bakî gibi şairlerle büyük bir aşama kat eder. Bilhassa şiir alanında özgün eserler verilir. Şiir kadar olmasa da nesir tarzında farklı türlerde birçok eser verilir. Süslü ve ağıdalı sanatsal kaygıyla yazılmış eserler olmakla birlikte daha çok dini-ahlaki- tasavvufi ve öğretici yönü baskın düzyazılara rastlamak mümkündür. "Eski edebiyatımızda, nazma göre nesir geri planda kalmakla beraber, dini, ahlaki, ansiklopedik mahiyetteki eserlerden kahramanlık konulu eserlere kadar, her konuda çok sayıda mensur eser kaleme alınmıştır. XV. asra kadar yazılan eserler genelde dini- tasavvufi

niteliklidir ve konuşma dili(sade nesir) özelliklerini taşırlar.” (Horata 2006: 24) XV. yüzyılın ikinci dönemiyle XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Firdevsî-yi Rumî nesir sahasında eser veren velûd yazarlarımızdandır. Birçok eser kaleme alan Firdevsî'nin en önemli eserlerinin başında Süleymân-nâme-yi Kebîr gelir. Süleymân-nâme 81 ciltten oluşmaktadır. Eser nazım ve nesir karışık bir şekilde yazılmıştır. Olaylar daha çok Hz. Süleyman etrafında gelişir. Birçok ciltte peygamber kıssaları önemli bir yer oluşturur. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere Tevrât, Zebur, İncil, İbranice kaynaklar, hadis, İran menşeli tarihi ve efsanevi şahsiyetler, Şehnâme, kozmografya, yerli ve milli unsurlar, Eski Anadolu Türkçesi ve arkaik Türkçe sözcükler beslendiği başlıca kaynaklar arasında gelmektedir. “Ona şöhret kazandıran eseri, sade, sanatsız bir nesirle yazılmakla beraber, yer yer büyük bir kitap teşkil edecek ölçüde manzum bölümleri de bulunan Süleyman-nâme'dir.” (Banarlı 1997: 503). Anlatıcı bilge ve hikmet sahibi Lokman Hekim ve Eflatun-ı Yunani'dir. Olaylar bir nevi bunlar tarafından okuyucuya aktarılır. Eser, iki ana gövde üzerine inşa edilmiştir. Birincisinde başta Kur'an-ı Kerîm başta olmak üzere, Tevrât, Zebur, İncil ve İbranice kaynaklar, ikincisinde ise İran'ın önemli destanlarından olan Şehnâme'dir. Eser bir taraftan destân, efsâne, mitoloji, menkıbe gibi türleri ihtiva ederken diğer taraftan dinî-tasavvufî, ahlakî ve erdem yönüyle öne çıkar. Eserin 65. cildi incelendiğinde sanatçının derin bir İslam bilgisine sahip olduğu ve Firdevsî'nin iyi bir medrese eğitimi aldığı söylenebilir. Arapça ve Farsçaya vakıf olduğu da bellidir. Bilhassa Arapçaya olan vukufiyeti bariz bir şekilde görülür. “Söze, anlamı pekiştirmek amacıyla ayet, hadis ya da bunlardan parçalar alır.” (Dilçin 1995:465). Yazar, sıklıkla eserinde Kur'an'dan iktibaslara yer verir. Eserinin nesir bölümlerinde konuyu veya olayı anlatırken Kur'an'dan yaptığı alıntılarla düşüncesini desteklemeye çalışır. Nazım bölümünde ise daha çok özetleme ve pekiştirme gayesiyle Kur'an ayetlerinden yararlanır. “Sanatkârlar iktibas yoluyla ayet ve hadislerden aldıkları bir parçayı sözü süslemede, anlamı güçlendirmede ve öğüt verip okuyucuyu bilinçlendirmede aracı kılmışlardır.” (Özerol 2016: 16). 65. cilt incelendiğinde yazarın aynı ayeti farklı yerlerde tekrarladığı görülür. Rumî, ayetlerden iktibas yoluyla alıntılar yaparak metnin gerçekliğini artırmayı ve anlatımını zenginleştirmeyi amaçlar. 65.ciltte alıntılanan ayetler iman, ibadet, ahlak, nasihat ve tavsiyeler, peygamber kıssaları, muamelat ve dua şeklinde sınıflandırılabilir.

Firdevsî, çok geniş bir bilgi yelpazesine sahiptir. Başta Kur'an olmak üzere Tevrat ve İbranice kaynaklar başlıca istifade ettiği kaynaklardır. Dini ve İslami kaynaklarla yetinmeyen yazar; destan, mitoloji, efsane, halk hikâyeleri, tarih, kozmografya, felsefe bilhassa Şehnâme gibi bilim ve türlerden ziyadesiyle yararlanır. Arapça, Farsça ve Türkçe sözcükleri çoğu zaman bir arada kullanır. Türk dilinin inceliklerine hâkim olması ve zengin bir kelime hazinesine sahip oluşundan dolayı Türk diline, Türk kültürüne ve Türk edebiyatına Firdevsî'nin büyük katkıları olmuştur.

Allâh, Hz. Süleymân'a cinleri, insanları ve kuşları musahhar kılar. Eserde cinler, melekler, devler, yılanlar, kuşlar önemli bir yer teşkil eder. Tebliğ faaliyetleri kıssaların çoğunda öne çıkar. Hikayelerde hak ile batılın mücadelesine sıklıkla rastlanır. Bir tarafta başta Hz. Süleyman olmak üzere peygamberler; diğer tarafta inkara, azgınlığa ve haddi aşmaya davet eden şeytan-ı racîm ve avanesi gelir. Diyalog tekniğine sıklıkla başvurulur. Ayet ve hadislerden yararlanılır. Süleymân-nâme, dinî, tasavvufî, ahlakî ve öğretici yönü ağır basan bir eser olup eserde mitolojiden sıklıkla faydalanılmıştır.

1. Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr (65. Cilt)'inde Geçen Ayetlerden İktibaslar

Firdevsî, Süleymân-nâme-i Kebîr adlı eserinde çeşitli vesilelerle ayetlere yer vermiştir. Hem manzum hem de mensur bölümlerde Kur'an'dan ayetlere rastlamak mümkündür. Bu da Firdevsî'nin Arapça'ya ve bilhassa Kur'an-ı Kerim'e vakıf olduğunu gösterir. "Kur'an'ın ele aldığı konular mushafın başından sonuna yayılmış durumdadır. Bu nedenle Kur'an'ı okuyanlar veya dinleyenler değişen uzunluk ve geçişlerle biri diğerini izleyen birçok konuyla karşılaşır. Ne var ki bu şekildeki düzen, Kur'an'ın içeriğini belli başlıklar altında ele almayı güçleştirmektedir. Bu nedenle Kur'an'da yer alan konuların tespit ve sıralamasında, farklı kişiler tarafından birbirinden farklı tercih ve sınıflamalar ortaya konmuştur." (Paçacı 2010: 63). 65. ciltte alıntılanan ayetleri: İman, ibadet, ahlak, varlık-yaradılış, sosyal hayat (muamelat), peygamber kıssaları, dua ve nasihat, tavsiyeler, şeklinde sınıflandırdık:

1.1. İmani Meseleleri Konu Edinen Ayetler

İman ayetleri Kur'an'ın üzerinde en çok durduğu ayetlerdir. Firdevsî iktibaslarında en çok imani ayetlerden yararlanmıştır. Kur'an'ın temel konuları arasında gelir. İmanın esasları İslamın olmazsa olmazlarıdır. Allah bunun için bütün kavimlere uyarıcılar göndermiştir. Elçiler de türlü meşakketlere rağmen kavimleri bir ve tek olan Allâh'a davet etmişlerdir.

لا يعلم الغيب الا الله

"Allahtan başka kimse gaybı bilmez" (Neml suresi, 65).*

Kur'an'ın birçok suresinde bu ayet yinelenmektedir. Yazar eserin birçok yerinde bu ayet-i kerîmeye yer verir. Kur'an-ı Kerim'de bu minvalde birçok ayet bulunmaktadır.

Süleymân-nâme'ye göre, Cabud bin Nasin adlı bir zat, faiz yiyen bir bakkalın inleyiş ve sızlayışına şahid olur. Önce hayrette kalır sonra nasihatte bulunur. Allâh'ın kerîm, rahîm bir padişah olduğunu onun rahmetinden ümit kesilmeyeceğini dile getirir. İki ayrı yerde bu ayeti alıntılar. Süleymân-nâme'de, Hz. Süleymân çocuğu Abdu'ssamedin öleceğini öğrenince tedbîr almaya çalışır. Gelişmeler karşısında aciz kalınca af dileyip teslimiyetini dile getirir.

Hağ te'âlâ Kelâm-ı Kadîmde ve Kitâb-ı Kerîmde yâd kılupe eydür ki: Kavluhu te'âlâ; "Lâ-ye'lemü'l-ğaybî illâ'llâh."(C.65/10b).

فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْجِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler (Araf suresi, 34).

İslam inancına ve ehl-i sünnete göre alınyazısı değişmez. İnsanın yazgısında kişi bunları er geç yaşar. Ertelenmesi mümkün değildir. "Ol kâdir ü ber-kemâl, şâni' u zül-celâl takdîr itmişdi. Pes ecel ki gele. Bir nefes dahı mühlet virmez kim

Kitâb-ı sübhânide ve Kelâm-ı Rabbânide gelür ki: "İzâ câ'e ecelühüm lâ-yeste'hirüne sâ'aten ve lâ-yeste'kdimün."¹(C.65/22a).

* Ayet mealleri <https://kuran.diyaret.gov.tr/> adresinden alınmıştır.

¹ Sürede, bu ayetle başlayıp 53. ayette son bulacak genişçe bir âhîret tasviri yer almaktadır. İbn Âşûr'a göre sûrenin buraya kadarki bölümünün öncelikli muhatabı Mekke putperestleri olduğu için bu âyetteki "her ümmet"ten de özellikle Hz. Peygamber'i ve hak dini yalanlayan topluluklar kastedilmiş olup âyet bunlara karşı bir uyarı ve tehdit anlamı taşımaktadır.

Yemin olsun nefes nefese koşanlara (Âdiyât suresi, 1).

Ayetin sadece baş bölümü alınmıştır. Bütün olarak sure dikkate alındığında imana dair mesajlar verdiği görülür. Hz. Süleymanın huzurunda divan turanları bir nevi tasvir eder. Durumu betimlerken ayetten bir kesit sunar. İktibas yöntemiyle söze zenginlik anlama da güç katmaya çalışır.

“...hink-i İshâk nebî yanında aşkar-şifat düldül-hey’et gâziler gâzaya binmekçün şanlarına **ve’l-’âdiyâtı debhen** süresi inmiş. Atlar тұrur ve dağı ester ve himâr-ı har-keş тұrur ve kırt dağı kolu kabardup тұrur. Ma-şaşal cemî cānavarlar hâzırlılığa Süleymān nebî ‘aleyhi’s-selām karşıısına тұrur ” (C.65/26a).

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ

Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır (Bakara suresi, 256).

Ayete göre; İslamın temel kaidesine vurgu yapılmıştır. Din ve vicdan hürriyetine vurgu yapılmıştır. Dili, dini, cinsiyeti ve uyruğu ne olursa olsun zorlama ile herhangi bir dinin mensubu yapılamaz. Din imanî bir meseledir. Kalbi tasdik ister, zorlama ile biri dindar yapılamaz.

“...aḫî Meleḫ cevāb virdi ki: “Yā nebîye’İllāh evvelā bu Malāṭıyya şehrinde bāzār dırurmaz. Bey’ u şirā kesildi. Kimse alur şatar yok. Dükkānlar kapandı, mescidler kapısı açıldı, kışsa-hānlar, şeyyādılar kürsiden indi. Vā’izler çıkdı, çārsūlar arası boşaldı, cāmi’ler ‘ubbādıla dıoldı, açıcılar dükkān yapandı, boza-hānlar kapandı. Halk ‘işretten şöhetden, el çeküp ‘ibādet-i Hakkā yüz urdılar. Gündüzün şāyim, giceler şubḫa dek ‘ibādeteye kāyim. Pes ben bāzār olmayıcaḫ zembili kime şatayım, söz budur hāzretüñe ‘arz itdüm. Dilerseñ sözümi kabūl kııl, dilemezsen kabūl itme. Kavluhu te’ālā: “**Lā-ikrāhe fi’-d-dîn kad tebeyyene ruşdu mine’l-ğayyî**”² (C.65/32a).

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

“Herkes ölümü tadacaktır” (Âl-i İmrân suresi, 185).

İmani meselerle beraber ibadete dayalı mesajlar da içermektedir. Metinde nasuh bir tövbe ile tövbe edip dünyevi bütün fenalıklardan arınmalıyız. Makam, mevki, mal, mülk ne varsa bunların bir gün fena bulacağı bilinmeli. Kişi vakit kaybetmeden hakkıyla kulluk vecibelerini yerine getirmelidir.

Aynı müfessire göre ecel kelimelerinden ilki bu tür inkârcı topluluklara tanınan mühleti, ikincisi de bu mühletin bittiği ve sonlarının geldiği vakti ifade etmektedir (VIII/2, s. 102-104). Buna göre -bu sûrenin geniş bir kısmının konusu olan bazı eski kavimlerin hayat ve âkibetlerine dair ilerideki âyetlerden de anlaşılacağı üzere- Allah Teâlâ, rahmetinin eseri olarak, inkârcı ve isyankâr topluluklara hallerini düzeltmeleri için belli bir süre tanır. Eski inanç ve yaşayışlarında ısrar edenler, tayin edilen sürenin sonunda mutlaka cezalandırılırlar; hükümlerini veya varlıkları son bulur. Onlar bu âkibetlerini ne bir an öne alabilir ne de erteleyebilirler. Allah’ın bu kesin kanunu uyarınca, tarihteki bütün inkârcı, isyankâr, azgın ve ahlâksız toplumların, bu arada putperest Araplar’ın mâruz kaldıkları bu âkibet, şimdiki ve bundan sonraki inkârcı ve zalim toplumların, devletlerin de Allah nezdinde bilinen vaktinde mutlaka başlarına gelecektir. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/988/34-ayet-tefsiri>.

² Âyetin anlatmak istediği şudur: Kimseyi müslüman olsun diye zorlamayınız; çünkü İslâm’ın gerçekliği apaçık ortadadır, zorlamaya ihtiyacı yoktur. Allah kime hidayet nasip ettiyse müslüman olur. Gönül gözü körleşen, aklını hevâsına tâbi kılan kimseleri ise zorla İslâm’a sokmanın bir faydası yoktur. İbn Keşir âyeti böyle yorumlamıştır (I, 459). 6. Zemahşerî’nin anlayışına göre (I, 155) burada anlatılan “İmanla ilgili ilâhî kanundur, kuraldır”; yani Allah kulunu iradeden yoksun kılarak iman konusunda onu zorlama altında bırakmamış, aksine inanıp inanmamayı onun serbest irade ve seçimine bağlamıştır. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/263/256-ayet-tefsiri>.

"Hayf şimdiye dek geçen 'ömrümüze diyüp itdükleri 'işyâna tevbe idüp nemâzdan, niyâzdan hâlf olmañ, diyüp birbirine naşihat iderler. Çünkü cemî' nefis: "**Kullu nefsin zâ'ikatü'l-mevt** mucebince olsa gerek " (C.65/32a-32b).

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ

Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür (Zilzâl suresi, 7-8).

Burada dünyanın fani oluşu ahiretin ise varlığına vurgu yapılır. Dünya, ahiretin bir nevi tarlasıdır. Burda ne ekersen ötede onu biçersin. Yapılan iyiliklerin ve kötülüklerin öte alemde mutlaka karşılık bulacağı ifade edilir. İyilik yapıp kötülüklerden sakınılmalıdır. İlişkilerde adil davranmalı ki ebedi alemde Allâh insanı cennetiyle müşerref kılsın.

"...ve hayr u şer itdüğün kavluhu te'âlâ: "**Femen ya 'mal mişkâle zerretin hayren yarahu ve men ya 'mal mişkâle zerretin şerren yarahu.**" mücebinde itdüğün kişi bulsa gerek "(C.65/32a-32b).

إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

"Şüphesiz o, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır " (Bakara suresi, 37).

Kişinin hata yapabileceği dile getirilir. Samimi bir şekilde tevbe edip kötülüklerden ve asice davranışlardan kaçınırsa Allâh'ü Tealanın bağışlayacağı müjdesini verir.

Kavluhu te'âlâ: "**İnnehu huve't-tevvâbu'r-rehîm.**"birle geçmiş günâhlarına tevbe kıllup pâk tâhir oldılar (C.65/36b).

فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ

"...nefsine kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barınağı da şüphe yok ki cennetin tâ kendisidir " (Naziât suresi, 40-41).

Firdevsî, eserinde tasavvufi öğelere ve temsillere yer verir. Tasavvufta nefis tezkiyesi çok önemlidir. İnsan-ı Kamil olmanın ön koşulu öncelikle nefsi terbiye etmekten geçer. Nefsine, heva ve heveslerine boyun eğmeyen insanın cennete gireceği müjdelenmiştir.

"Hağka minnet ki ğaflet perdesi göñlümüzden götürüldi. Zîrâ bilürüz ki hevâya mutâba'at itmeklik Hağ yolından tayınp düşmeklikdür ki kavluhu te'âlâ: "**Ve nehe'n-nefse 'ani'l-hevâ fe'inne'l-cennete hiye'l-me'vâ**" (C.65/38b).

لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

"Allah vaadinden caymaz; ama insanların çoğu bunu bilmezler " (Rûm suresi, 6).

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

"Onlar dünya hayatının sadece görünen yüzünü kısmen bilirler; âhiret hakkında ise tamamen gaflet içindedirler " (Rûm suresi, 7).

Kişi Allâh'ın emir ve buyrukları doğrultusunda hayatını idame ederse Allâh onu cennetle şereflendirir. Yok eğer şeytan ve onu avanesine kulak verip uyarıya cehennem ateşiyle cezalandırılacağı uyarısında bulunulur.

Nitekim Kelâm-ı Kadîm ve Kitâb-ı Kerîm içre gelür ki: "**Lâ-yuħlifü'l-lahu va 'dahu velâkinne ekşere'n-nâsi lâ-ye'lemüne.**" Zîrâ ki şeytânüñ a'vânları ve kendüsi ğalküñ dimâğını feşâda virüp dünyâ muħabbetin göñüllerine ilkâ itdükleri ecilden ğalk-ı umem dünyâ vü âhîret dirliğinde hayrân u vâlih kılmışlardı. Nitekim Kitâb-ı Sübhânide ve Kelâm-ı Rabbânide gelür ki: "**Ya'lamüne**

zāhiren mine'l hayati't- dünyā vehum 'ani'l-āhiretū hum gāfilūn."³ ammā ki Süleymān nebî 'aleyhi's-selām gönlinden anı niyyet itdi ki racîmi habsden çıkarmaya " (C.65/40a).

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا

"Yiyiniz ve içiniz " (Araf suresi, 31).

وَالَّتَيْنِ وَالرَّيْثُونَ

"Zeytine ve incire yemin olsun ki " (Tin suresi, 1).

"Yâ nebîyü'llâh insân ki eşref-i maḥlûkâtıdır. Ğanem ki maḥlûm ḥayvânatıdır. Günâhı ne ki boğazlayup etin yirsiz ve daḥı gökde uçan kuşları şâhîn, şehbâzıla şikâr kılip etin yirsiz ve taḥûkuñ ve ördegüñ ve kazuñ yumurdalarını içersiz. Ma'şet kılip 'alâ raġmı rûzigâr ḥuş geçersiz. Niçün dinilse: "*külū vaşrabū.*" âyetin okumaġa aġız açarsız. Hâl budur ki Haḫ sübhānehu ve te'âlâ sizüñ için envâ'-ı dürlü ni'metler ve yimişler yaratmışdır. Cümlesinden birisi incirle ,zeytün gibi ki anlaruñ Haḫķında Allâh te'âlâ kâsem yâd idüp eydür ki kâle'l-lâhu te'âlâ: "*Ve't-tîni ve'z-zeytûni*" dir (C.65/55b).

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

"Şüphesiz Allâh zalimleri sevmez " (Şûrâ suresi, 40).

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür" (Zilzâl suresi, 7-8).

Şura suresi 40. ayet ile Zilzâl suresi 7-8. ayetler birçok defa metinde yinelenir.

"...ki Haḫ te'âlâ zâlimleri sevmez. Nitekim Kelâm-ı Qadîmde ve Kitâb-ı Kerîmde gelür ki eydür: Ḳavluhu te'âlâ, "*inne'l-lâhe lâ-yuḥibbu'z-zâlimîn*ve daḥı yâ ef'î aġâh ol ki itdügüñ zulmi ve kılduġuñ eylûġi bulacaġsın. Zerre zerre ḳavluhu te'âlâ : "*Femen ya'mel mişķâle zerretin ḥayren yarahu ve men ya'mel mişķâle zerretin şerren yarahu*" (C.65/56a).

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler (Bakara suresi, 2).

İman etmeyip inkar edenlere ayetle cevap verir. Hesabın kesin olduġu ve kişi efallerine göre ya ödüllendirilecek ya da cezalandırılacak.

"... Cemî îmân getirüp ikrâr ider ve her kimde ki ol ḥaberüñ ünsi bâķîdür. Ol kişi îmân getüre bilür ve her kimde ki ol üns kesilmişdür ve göñül ḳapısı 'âlem-i ġayba bağlanmış. Ol kişiden herġiz îmân mümkün degüldür. Nitekim buyurur: "*Sevāun 'aleyhim 'enzartheum em lem tunzirhum lâ-yu'minūne*" (C.65/53b).

قَالَ رَبِّي اعْلَمَ مَا لَا تَعْلَمُونَ

[Allah] "Şüphesiz yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurdu (Bakara suresi, 30).

³ İmandan yoksun ve ahiretten yana tamamen gaflet içindeki kimselerden söz eden bu ayet açıklanırken tefsirlerde daha çok, bu gibi kimselerin dünya hayatını zevk u safa içinde geçirebilmek için gereken şeyleri öğrenip emeklerini bu yöne tekşif ettiklerine, buna karşılık ahireti hiç akıllarına getirmediklerine işaret edildiġi belirtilir. <https://kuran.diyaret.gov.tr>. Erişim tarihi: 15.03.2022

1.2. İbadetle İlgili Mevzuları Konu Edinen Ayetler

İbadet, inancın somut tezahürüdür. Müslümanı Müslüman olmayandan ayıran en belirgin alamettir. Kulluğun, samimiyetin göstergesidir. Takvada en üstün olanlar kulluk vecibesini hakkıyla yerine getirenlerdir.

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَّا تَعْلَمُوا عَلَيَّ وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ

Mektup Süleyman'dan gelmekte, rahmân ve rahîm olan Allâh'ın adıyla başlamaktadır. Bana üstünlük taslamayın, gelip bana teslim olun(denilmektedir) (Neml, 30-31).

Divan şairleri metne genelde besmele ile başlarlar. Firdevsî de hem divan şiirinin kaidelerine riayet etmek hem de metnin merkezinde Hz. Süleyman'a telmihte bulunmak gayesiyle esere Neml suresinin 30-31. ayetleriyle giriş yapar. Mektup Hz. Süleyman'dan Kur'an'da adı doğrudan zikredilmeyen Yemen Melikesi Belkis'a Hüdhüd kuşu aracılığıyla gönderilmiştir. Hz. Süleyman güneşe tapan bu topluluğu kibre kapılmadan bir ve tek olan Allâh'a ibadet etmeleri noktasında davette bulunur.

“*İnehū min Süleymāne ve innehū bismi'llāhi'rrahmāni'rrahīm ellā ta'lū 'aleyye ve etūnī müslimīn*”⁴ (C.65/1b).

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

Elbette her zorlukla birlikte bir kolaylık vardır. (Evet,) Şüphesiz her zorlukla birlikte bir kolaylık vardır (İnşirah suresi, 5-6).

Hz. Süleyman sürekli bu ayeti alıntılıyarak divânda bulunanları ümitlendirmektedir. Kulun ferahlayıp Rabbine secde etmesini sağlamaktadır.

Nitekim Kitab-ı Sübhanîde ve Kelâm-i Rabbânîde gelür ki: “*Feinne me'e'l-'usri yüsren inne me'e'l-'usri yüsren*”⁵ (C.65/17a).

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

Göklerde ve yerde olanlar Allâhı tesbîh eder (Cuma suresi, 1).

Yerde, gökte ve ikisi arasında ne varsa, hayvânât ve cemâdât ve nebâtât, hepsi kendi dillerince Allâh'ı anarlar. Metnin birçok sayfasında bu ayet tekrarlanır.

⁴ Müfessirler Sebe' ülkesinde hükümdar olan ve Kur'an'da adı anılmaksızın bahsi geçen kadının Belkis bint Şürahbil olduğunu kaydetmektedirler (Şevkânî, IV, 128). Ancak kaynaklarda Yelkame bint el-Yeşrah b. Hâris veya Belkis bint el-Hedahid b. Şürahbil, bir Habeş efsanesine göre Mâkedâ adlarıyla anıldığı da bildirilmiştir. Belkis'in kimliği hakkında kesin bilgi verilmemekle birlikte tarihçiler onun milâttan önce X. yüzyılda yaşamış, Hz. Süleyman'la çağdaş bir Arap kraliçesi olduğunu söylemişlerdir (bilgi için bkz. Orhan Seyfi Yücedürk, “Belkis”, DİA, V, 420; Kitâb-ı Mukaddes, I. Krallar, 10/1-10, 13; II. Tarihler, 9/1-9, 12). Süleyman aleyhisselâm, hüdhüdün sözünün doğru olup olmadığını anlamak için yazdığı bir mektubu kraliçeye götürüp sonuçtan kendisini haberdar etmesini hüdhüde emretti. Mektubun besmele ile başlaması ve Sebe' halkının Süleyman'a teslim olmalarını istemesi, davetin hem siyasî hem de dinî olduğunu göstermektedir. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Neml-suresi/3176/17-30-ayet-tefsiri>.

⁵ Hz. Peygamber ve arkadaşları Mekke döneminde müşriklerin giderek türlü işkencelere kadar varan baskılarından acı çekiyorlardı. Bu durum hem peygamberi hem de müminleri üzüyordu. Yüce Allah resulünü ve müminleri teselli edip gönüllerini rahatlatmak için bu âyetleri indirerek sıkıntılardan sonra ferahlığın ve başarının geleceğini müjdelemiştir. Rivayete göre bu süre inince Hz. Peygamber, 5 ve 6. âyetlerde güçlüğü yanında kolaylığın da bulunacağını iki defa zikredilmesini göz önüne alarak kendisine inananlara, “Müjdeler olsun! Size kolaylık geldi; artık bir güçlük iki kolaylığa asla galip gelemez!” buyurmuştu (Muvatta', “Cihâd”, 6; Taberî, XXX, 151). <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C4%B0n%C5%9Ffir%C3%A2h-suresi/6095/5-8-ayet-tefsiri>.

“*Yusebbihu lil'lāhi mā-fi's-semevāti ve ma- fi'l-ard*” ve āhū dağı gözlerine sürme-i İşfihāni çeküp diz çöküp turur” (C.65/26a).

“...yirde gökde hiç bir şey yoktur ki Allāh te'ālāya tesbîh itmeye. Kavluhu te'ālā: “*Ve in min şey'in illā yusebbihu bi-ḥamdihī ve'l melā'keti.*” (C.65/31b).

“...yā nebîyü'llāh 'uḳalādan maḥfi degüldür ki cem' şey'i ki 'ālemdede vardır. Eger ḥayvānāt ve eger cemādāt ḥāl dilince Ḥaḳ te'ālāyı tesbîh iderler. Kavluhu te'ālā: “*Ve in min şey'in illā yusebbihu bi-ḥamdihī...*” (C.65/56b).

“...Ügü kuşu cevāb virdi ki: “İy laḳlaḳ ben seni eṭyāruñ şeyḥidür.” diyü 'ākıl u dānā taşavvur kııurdum. Ammā ki bu sözler ki sözlere 'aḳıdan ḥāricdür bilmezsin ki her şey'in bir fikri, firāseti vardır ve 'ilmi irdükçe Allāh te'ālāyı tesbîh ider: “*Ve in min şey'in illā yusebbihu biḥamdihī.*”⁶ (C.65/78a).

وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ

“...O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur (İsra suresi, 44).

لَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

“Ey Âdemoğulları! Size “Şeytana kulluk etmeyin, o sizin için apaçık bir düşmandır ” demedim mi? (Yasin suresi, 60).

Yasin suresi 60. ayet metinde iki defa tekrarlanır. Metne göre insanoğlunun sapmasının ve yoldan çıkmasının temel müsebbibi şeytan-ı laîndir. Dünyaya gönül bağlamalarının sebebi de şeytandır, şeklinde izah edilir.

“...Pes Âdemî-zāduñ gāfil oldığı şeytān şerrindendür ki âdemoğlanlarına gāflet perdesini örtmüştür. Dünyā muḥabbetine gönül vermişlerdir. Anı bilmezler ki şeytān kendülerüñ ḥaşmıdır.” Egerçi kim Ḥaḳ tabāreke ve te'ālā Kitāb-ı Temcîdinde ve Ḥiṭāb-ı tevḥîdinde buyurdu kim: “*Elem a'had ileyküm yā benî Âdem innehu leküm 'aduvvun mubîn,*”⁷ diyüp şeytān düşmānuñuzdur.”

“Mikā'il 'a.m. cevāb virüp eytdi ki: “Yā resūla'llāh bilmez misin ki bu ḥāl böyle olduğına her kişi ḥayır 'amel üzerine olduğına gündüz tātā kāyim ve şāyim olduklarına dīvāne gelmeyüp mescide vardıklarına Ḥaḳka münācāt idüp secdeye yüz sürdüklerine gözlerini acduklarına Ḥaḳdan bātılı fark idüp seçdüklerine sebep ol iki cihān ḥalkınuñ düşmeni 'ālem-i kevn ü fesāduñ ḥalkına ifsād idici Ḥaḳ yolu terk itdürüp bātılı yola irşād idici kāfirleri āteşe, şaneme ṭapdurucu toğru yoldan şapdurucu, Ḥaḳ ḳapusun yapdurucu şeytān-ı la'in-i racim-i bî-dîn ḥabs olduğu ecildendür. Egerçi kim Ḥaḳ tabāreke ve te'ālā Kitāb-ı Temcîdinde ve Ḥiṭāb-ı tevḥîdinde buyurdu kim: “*Elem a'had ileyküm yā benî Âdem innehu leküm 'aduvvun mubîn,*” diyüp şeytān düşmānuñuzdur. Uymañ sözine didi ve illā ki âdemoğlanlarınuñ dimāğlarını racim fesāda virdüğü ecilden cühelāsı azdı ve ammā ki kümelāsı şeytān iğvāsına uymayup tātāt-ı Ḥaḳdan el çekmediler. Ba'zı enbiyā ve ba'zı evliyā vü etḳiyā mertebesin buldılar. Anlara ḳorḳu yokdur.” (C.65/35b-36a).

⁶ Bütün varlıkların Cenāb-ı Hakk'ı tesbih etmesi, müfessirlere göre bu da iki çeşittir: 1. Dil ile tesbih. Her şey kendi diliyle Hakk'ı tesbih eder ama âyette belirtildiği gibi insanlar bunu anlayamazlar; 2. Hal ile tesbih. Evrendeki varlık ve olayların var oluş ve işleyişini gerçekleştiren ilāhî yasalara bütün kâinat mutlak bir zorunlulukla boyun eğmekte bu suretle yaratana tesbih etmektedir. Bu anlamda müminiyle münkiriyle bütün insanlar da Allah'ı tesbih ederler, varlığına tanıklık ederler. Özetle zerreden küreye, galaksilerden hidrojen çekirdeğinin etrafında saniyede 2000 km. hızla dönen elektrona kadar evrendeki her şey Allah'ın mutlak düzeni içinde işlemekte, O'nu tesbih etmekte, O'nun varlığına, birliğine kudret ve hikmetine tanıklık etmektedir. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/62-cuma-suresi>.

⁷ Şeytana kulluktan maksat, onun kışkırtmalarına kapılmak ve telkinlerine uymak, Allah'a isyan teşkil eden buyruklarını yerine getirmektir (Taberî, XXIII, 23; İbn Atıyye, IV, 459). Başta şirk ve inkârcılık üzere günahları bağışlanmayanların işitecekleri azara değinilen bu âyetlerde, kendilerine verilen cezanın yadırganacak bir şey olmadığı, şeytana kulluk edilmeyip yalnız Allah'a kulluk edilmesi gerektiği konusunda vakti zamanında gerekli uyarıların yapılmış olduğu belirtilmektedir. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Y%C3%A2s%C3%AEn-suresi/3765/60-67-ayet-tefsiri>.

تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا

“İçtenlikle ve kararlılık içinde Allâha tövbe edin ” (Tahrîm suresi, 8).

Kur'an'da bahsedildiği gibi nasûh bir tövbe ile bütün günahlardan arınıp tövbe edip Allâh'a yönelmek gerektiği arzulanır.

“...Ömründe nemâz kılmayan bî-nemâzlar mey-ğür-u bî-nevâ ve ehl-i sâzlar kavluhu te'âlâ: **“Tū bū ile'llāh tevbetennaşūhan.”** mücebince kabîh ef'âllerine tevbe kılup tã'ata yüz urmuşlar ve ne kadar dünyâ pâdişahları varisa zerrîn tacların çıkarup 'imâme şarınup muraşşa' libâsların taşaduk kılup burnūs 'abâ giymişler ” (C.65/32a).

وَيَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ

“Namaz kılmaları ve zekat vermeleri emredilmişti. Doğru din de işte budur ” (Beyyine suresi, 5).

İslam inancına göre imandan sonra namaz gelir. Namaz ubudiyetin şiarlarından. Zekat toplumsal dayanışmayı sağlar. Zengin ile fakir arasındaki ekonomik uçurumu ortadan kaldırır. Fakirin zengine kin ve nefretle bakmasına bir nevi mani olur. En önemlisi namaz kılıp ve zekat vererek kişi Rabbinin rızasını kazanır.

“Pes eyle olsa niçün tã'at-ı Hâkdan hâlî olavuz ki veyâ niçün mâlen cem' idüp zekât virmeyevüz ki **Hak tabâreke ve te'âlâ**, Kelâm-ı Temcîdinde ve Kitâb-ı Tevhîdinde buyurur ki: **“Yuķimū'ş-şalate ve yu'tū'z-zekâte ve zalike dînü'l-ķayyimetî.”**ve dađı cehdirmek gerek ki zerre kadar zûlm itmeyevüz, cânımız cehennem odına atmayavuz.”(C65/36b).

Yoğsullara zekâtı virgil. Kavluhu te'âlâ: **‘Yuķimū'ş-şalate ve yu'tū'z-zekâte.’** mucibince şevâbî du cihânî tağşîl kıluben,mağşûda irgil ” (C65/40b).

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

“Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilginiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin.” (Bakara suresi, 32).

أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

“...o direndi. Büyüklendi ve kâfirlerden oldu ” (Bakara suresi, 34).

Kibrin ve böbürlenmenin ne kadar kötü bir davranış olduğu şeytanın şahsında anlatılır.

“...ve ser-cümlesinüñ gözinden ğaflet perdesi götürülüp dünyâ-yı fâniden el çeküp hîdmet-i Hâkka yüz sürüp eydürler ki kavluhu te'âlâ: **“ķālū sūbhāneke lā-'ilme lenā illā mā 'allemtenā inneke ente'l-'alīmu'l-ħakīm.”**ve dağı tağķiķ bildiler ki şeytân-ıla'în bunların düşmeni imiş. Azduran olmuş ki ol şeytân-ı la'înkâfirlerdendür ve zâlimlerdendür. Nitekim Kelâm-ı Kadîm ve Kitâb-ı Kerîm içre buyurur: **“Ebā ve'stekbere ve kāne mine'l-kāfirîn ”** (C.65/37a).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“Ey imân edenler! Allâh'a itaat edin, peygambere itâat edin, sizden olan ulu'l-emre de.” (Nisâ suresi, 59).

Firdevsî, hemen hemen bütün kıssaların merkezine Hz. Süleyman'ı alır. Olaylar bir nevi onun çevresinde gelişir. Bunun yanında şeytan-ı lain diye adlandırdığı şeytan da ikinci derece önemli bir figürdür. Kıssalarda hak ile batılın mücadelesini işlerken bir tarafta Hz. Süleymân diğer tarafta ise racîm-i lâin diye adlandırdığı şeytan yer alır. Sonsuz ilim sahibi Allâh'tır. İlmin kibrine kapılıp büyüklemenin yanlışlığı anlatılır.

“Haḳ sūbhānehu Kelām-ı Qadīminde ve Kitāb-ı Kerīminde buyurur ki ḳavluhu te’ālā:**Yā eyyühe’l-lezine āmenü aḳī’ü’l-lāhe ve aḳī’ü’r-resüle ve ulu’l-emri minkum.**” Üyāşir peygāمبر böyle diyecek cümle hazır olan nebīlerüñ ittifaḳıla Nāşin peygāمبر ‘a.m. cevāb virüp eyitdi ki: “Süleymān ḥazretine bu du’ācılardan du’ā ḳılıp iyde siz ki **aḳī’ü’l-lāhe** tefsirinde ‘aḳlumuz çāḳ olup ḥayrete varduḳ ki Haḳḳa iḥā’at itmek şāyim u ḳāyim olup ‘ibādet itmekdür. Ba’de ez-anve **aḳī’ü’r-resüle ve ülü’l-emri minkum** taḳrīrinde ḥıdmet-i Süleymāniye varup bu āyet-i kerīmenüñ ta’bīrin taḳrīr ḳılāvuz.” diyüp sūkūta varup ḥā’at-ı Haḳḳa meşḡul oldılar. Pes Üyāşir nebī Süleymāna gelüp enbiyānuñ aleyhi’s-selām ḥaberin virdi. Süleymān ‘aleyhi’s-selām işidüp ma’niye muḥḫalı’ oldı.” (C.65/37b).

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben cinleri ve insanları, başkasına deḡil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım ” (Zariyat suresi, 56).

Hız. Süleymān ile cinler serveri arasında geçen diyalog ve cinlerin āyetle verdikleri cevab:“...Cevāb virdiler ki: “Dāvud oḡlı Süleymān ol emīr-i ins ü cān bizüm küstāḥlīgimizi ma’zūr ḫıtsun ki mübārek lafız dūrer-barından gelmişdür ki Haḳ te’ālā ins ü cinni ḥā’at için ḥāḳ itmüşdür. Nitekim Kelām-ı Qadīm ve Kitāb-ı Kerīm içre gelür ki: “**Vemā ḥalaḳtu’l-cinni ve’l-insi illā liya’ budūni.**” Pes eyle olsa min ba’d ḳaşdumuz bu ki ‘ibādetden ḥālī olmayavuz. Tāc u taḫḫı memleketi ḳabul ḳılmayavuz. (C.65/39b).

وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ

“ ... insanlara beka aleminde sevap kazandıran salih ameller ” (Kehf suresi, 46).

Dünyanın faniliḡi, makam, mevki, mal ve mülkūn fayda vermeyeceḡi anlatılır. Asıl olan Allāh’a ibadet etmektir. Ehl-i tasavvufun ‘deni’ diye adlandırdıḡı dünyaya gönül vermenin yanlışlıḡından bahs edilir.

Her kimün ki başiret gözi nūr-ı ilāhī birle münevver olsa. Māl u mansıb, cāh u fānī terk itmeklik her zemān aña muşavverdür. **Bāḳiyātu’s şālihāt**ki mü’minüñ dest-giridür. (C.65/39b).

قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحَدِّثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا

O da, “Eḡer bana tābi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma!” diye tembih etti (Kehf suresi, 70).

“Ef’ī, ḳurbaḡanuñ sözün işidüp eydür: “Yā vezi’ ve iy ḳurbaḡa be-taḳdīr ki Allāhı tesbīḥ idermişsin ya’nī ḥayvānātda deḡül belki cemādatda daḫı hiçbir şey yoḡdur ki Allāhı zıkr itmeye. ḳavluhu te’ālā: “**Feini’t-teba tenī felā tes’elnī ‘an şey’in ḥattā uḥdişe leke minhu zikren.**” eyle olsa efā’iyyun ḥayyat(9)daḫı Allāhı dillerince zıkr iderler ammā zıkr-i ḥāliş oldur ki ḳalbden ola ” (C.65/56b).

وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً

“Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek...Rabbini an ” (A’raf suresi, 205).

“Haḳ tebāreke ve te’ālā ḥod sāmi’dür.ḳulūbuñ zıkrini işidüp pes efḫal-ı zıkr oldur ki cān u dille ḳalbden ola ve daḫı zıkrüñ ḫarīḳı ve keyfiyeti ve şerāyiḫi vardur. Nitekim Kelām-ı Qadīm ve Kitāb-ı Kerīm içre gelür ki ḳavluhu te’ālā: “**Veḡkur Rabbeke fi-nefsike tazarru’an ve ḫiḫeten.**”

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben cinleri ve insanları, başka deḡil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Hicr suresi, 56).

Ayette insanların ve cinlerin bir ve tek olan Allâh'a kulluk etmeleri için yaratıldığı dile getirilir.

"...Zîrâ ki cehdümüz ins ü cinne t̄at itdürmemekdür ki 'âşî olalar. Anuñçun ki ins ü cinnî Allâh te'âlâ 'ibâdet itmekçün yaratmışdur. Nitekim Kelâm-ı Qadîm ve Kitâb-ı Kerîm içre gelür ki, *qavluhu te'âlâ* : "**Vemâ halektu'l-cinne ve'l-insi illâ liya'budün.**" (C.65/83b).

1.3. Ahlaka Dair Mevzuları Konu Edinen Ayetler

Kur'an'da iman ve ibadettin yanında ahlak da üzerinde en çok durulan ana konulardan biridir. Doğru olmak, yalandan kaçınmak vb. ahlaki konulardan bazılarıdır. Müslüman, Allâh'ın kelâmına göre hayatına yön verir. Allâh'ın teşvik ettiklerini yapar, nehy ettiklerinden de sakınır. İyiliği emredip kötülükten kendini sakındırmaya çalışır. Adil olmayı, çirkin ve fanalıktan uzak durmayı kendine ilke edinir.

لاتقنطو من رحمة الله

Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin (Zümer, 53).

Bu ayet günah işleyenlere bir nevi ihtar mahiyetindedir. Allâh'tan ümidinizi kesmeyiniz. Asil esirgeyen ve bağışlayıcı olan O'dur. Çünkü Allâh, bir diğer surede Allâh'a şirk koşanlar istisna dilerse bütün yaratılmışların günahlarını bağışlayacağını müjdeler.

Çünkü dir: "**Lâ-takneû min rehmeti'l-lâh**"⁸ ol ilâh

Kes ümîdin kaç' ide mi ummayam mı cenneti (C.65/10a).

"Cabûd bin Nâşin, ribâ-hür dekan-dârîñ nevhâsın ki gördi. Bir zemân ta'accüb kılup t̄urdı. Andan eyitdi kim:"İy şahş bu ne zâridür kim sen idersin? Saña zârî kılmaq olmaz. Allâh Te'âlâ kerîm, raħîm pâdişâhdur. Añuñ raħmetinden munqaṭı' olmaq olmaz. Qavluhu ta'alâ: "**Lâ taknuû min raħmeti'l-lâh.**" bu zenbîli algıl ve fâ'idesin görgil " (C65/40b).

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ

"Muhakkak ki Allâh adaleti ve iyiliği emreder " (Nahl suresi, 90).

Yukarıda hem iman, hem ibadet hem de ahlaka dayalı ayetlere yer verilir.Öncelikle ahiretin varlığına vurgu yapar. Dünyanın fani ve herkesin elbette bir gün öleceği dile getirilir. Orada yapılanların zerresinin bile zayı olmayacağı vurgulanır. Kulluk vazifesinin hakkıyla ifa edilmesi istenir. Şüphesiz Allah adaletle hükmeder, hatırlatmasında bulunur. Son ayetin farklı yerlerde sıkça iktibas edildiği görülür.

"**İne'llâhe ye'muru bi'l-'adli ve'l-ihsân.**"mucebince 'amel kılavuz kim Allâhdan rahmet bulavuz."

Qavluhu te'âlâ: "**İne'l-lâhe ye'muru bi'l-'adli ve'l-ihsân.**" mucebince 'adl u dâd itmege kimse gelüp 'adl u dâd itmez oldı " diyicek (C.65/36b).

Zîrâ ki za'iflerüñ şalâhı ebter şikâyetdür." Nitekim eydür: "Salaħu'ḍ-ḍu'afâ eş-şikâyetive şâhlar daħı **ine'llâhe ye'muru bi'l-'adli ve'l-ihsân**mucebince ol za'ifuñ dâdını istâd itmekdür (C.65/55a).

⁸ Bu âyet, Allah'ın rahmet ve affının asla ümitsizliğe izin vermeyecek derecede geniş olduğunu en açık bir şekilde ortaya koyan ilâhî müjde olarak değerlendirilir. Allah'ın iradesini sınırlayacak hiçbir güç bulunmadığı için O'nun bağışlama yetkisine belli şartlarla sahip olduğu gibi bir görüş de ileri sürülemez. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Z%C3%BCmer-suresi/4111/53-ayet-tefsiri>

“...yasağı Süleymanı tutmayanlar, *“inne’l-lāhe ye’murü bi’l-’adli ve’l-ihsān.”*⁹birle ‘āmil olan ‘ādil meliklere ve ülü’l-emr minküm mücebince ‘amel itmeyenler kimlerdür söyle ki haqqından gelelüm ” (C.65/81b).

Uyasir (Aviyatar) ile Nasin (Natan, Nathan) peygamber Kur’an’da adı geçmeyen peygamberlerdir. Bunlar Tevrat’ta adı zikredilen peygamberlerdir (Çakın 2018: 85-87). Firdevsî, zaman olarak bizlere geniş bir yelpaze sunar. Bazen Hz. Adem dönemine gider bazen Tevrat’tan kesitler sunar bazen de Tevrat’ta adı anılan peygamberlerin ağzından ayet aktarımı yapar.

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ

"Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma." (Sâd suresi, 26).

Hz. Davut, hem peygamber hem de hükümdardır. Hükümdar kimliğiyle halka adaletle hükmetmesi, halife kimliğiyle de nefsi istek ve arzularına uymayıp bu doğrultuda amel etmesi öğütlenir.

Haqq te’âlâ Kitâb-ı Temcîdinde ve Hiţâb-ı Tevhîdinde buyurur ki: *“Yâ Dâvûd, “İnnâ ce’alnâke halîfeten fi’l-arđi fe’ħkum beyne’n-nâs bi’l-’adli velâ-tettebi’u’l-hevâ.”*¹⁰ bu âyet-i kerîme birle niçün ‘amel itmezler? (C.65/37b).

فَأَسْتَقِيمُ كَمَا أَمَرْتُ

“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol.” (Hûd suresi, 112).

Kur’an-ı Kerîmde buyurulduğu gibi bütün efallerimizde doğru olmamız gerektiği tavsiye edilir. Hep doğruluktan yana olmamız istenilir.

Meşelâ evvelin hâli Haqq ile kendü arasındadır, toğruluk itmekdür. Bu ma’nile ki Haqq te’âlâ buyruğunda müstakîm ola. Nitekim buyurur: *“Fe’stekîm kemâ umirte.”* rast ola. Nitekim sana buyurmuşlardur. Ya’nî şerî’at u tîrikatda rast ola. Şırâţ-ı Haqq tarafını ri’âyet eyleye ve andan ihtirâz ide ki halka toğru ola (C.65/39a).

كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ

⁹ Özellikle bu âyetteki adalet ve ihsan kelimelerine çeşitli anlamlar verilmiş olup başlıcaları şunlardır: a) Adalet kelime-i şehâdeti benimsemek, ihsan Allah’ın buyruklarını yerine getirmek, Allah rızası için gerektiğinde çeşitli maddî ve mânevî sıkıntılara katlanmak; b) Adalet insanın içiyle dışının bir olması, ihsan içinin dışından daha da temiz olması; c) Adalet insafli olmak, ihsan özveride bulunmak; d) Adalet kişinin Allah’a ortak koşmaktan sakınması, ihsan Allah’ı görür gibi ibadet etmesi ve kendisi için istediği iyilikleri başkaları için de istemesi; e) Adalet tevhid, ihsan tevhidde samimiyet. Ancak hemen bütün tefsirlerde yer alan ve bu âyeti, “Kur’an’ın en kapsamlı âyeti” olarak gösteren rivayetlerin de işaret ettiği gibi (meselâ bk. Taberî, XIV, 162-163; Râzî, XX, 101; Şevkânî, III, 212-213) buradaki adalet ve ihsan kavramlarının, yukarıda sıralanan anlamların hepsini kuşattığı, bununla birlikte sosyal içeriklerinin daha da önemli olduğu anlaşılmaktadır. Râgıb el-İsfahânî’nin “Adalet, iyiliğe karşı iyilik, kötülüğe karşı kötülük olmak üzere yapılan denk bir şekilde karşılık vermektir; ihsan ise iyiliğe daha fazlasıyla, kötülüğe daha azıyla karşılık vermektir” şeklindeki tanımı (el-Müfredât, “adl” md.) İslâm âlimlerinin konuyla ilgili anlayışlarının bir özeti sayılabilir. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nahl-suresi/1991/90-ayet-tefsiri>.

¹⁰ Dâvûd hem peygamber hem hükümdar olduğu için kelimenin her iki anlamıyla da halifedir. Burada şu noktalara da dikkat çekilmektedir: Herkes hakkında gerekli olmakla birlikte özellikle Dâvûd gibi peygamber ve hükümdar olanlar için daha da önemli bazı görevler vardır, bunların başında da adalete riayet ve nefsanî arzuları yenme gelir. Aksine davranışlar, kişiyi Allah yolundan saptırır, dolayısıyla daha başka günahların işlenmesine de sebep olur. 26. âyetin sonunda bütün bunların âhîret hesabını unutmak veya önemsemekten kaynaklandığına da işaret edilmekte bunun cezasının şiddetli olacağı hatırlatılmaktadır. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/S%3C%A2d-suresi/3995/25-26-ayet-tefsiri>.

Her grup, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir (Rûm suresi, 32).

إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ

“...çünkü seslerin en çirkinini eşeğin anırmasıdır ” (Lokman suresi, 19).

“Lağlak eyitdi: “İy dirâz-güş bu söz degüldür. Ol hamüş senüñ ne ‘aqluñ ne idrâkün ola kim himâr cinsi gibi kulağuñ uzun, sözüñ nâ-mevzün ve avâzüñ kabîh, *“inne enkerü'l-eshvâti le-şavtu'l-hamîrdur ”* (C.65/78a).

1.4. Varlık ve Yaradılış Mevzusunu Konu Edinen Ayetler

Kainatın, özelde insanın yaradılışına Kur'an'da sıklıkla yer verilir. İnsanların bu durumdan ibret almaları istenilir. “Kur'an'ı Kerîm, bazı varlıkların yaradılışlarına ve bir takım özelliklerine dikkat çekmekte; insanların bundan ibret almalarını ve her şeyin yaratıcısı ve Rabbi olan Allâh'ı Tealanın sonsuz kudret sahibi olduğunu idrak etmelerini istemektedir.”(<https://www.islamveihsan.com/kuranin-temel-konulari-nelerdir.html>).

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا

“Yeryüzünde kıvıldağan hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allâh'ın üzerine olmasın ” (Hüd suresi, 6).

Kel'ad-ı Parçılı, Hz. Süleymâna hitaben rızık için tasalanmasını istemez. Çünkü Allâh sadece insanların değil kainattaki yaşayan her yaratığın rızkını gönderir. Kur'an'dan alıntı yaparak iddiasını kanıtlamaya çalışır. Halk arasında her çocuk rızıkıyla doğar, ifadesi bu düşünceyi destekler mahiyettedir.

“Yâ nebîye'llâh rızık için ğam yime ki rezzâk-ı 'âlem her kişinüñ rızkını eksük itmez. Tâ hattâ ki her dâbbenüñ nitekim Kelâm-ı Kadîm ve Kitâb-ı Kerîm içre gelür ki: *“Ve-mâ min dâbbetin fî'l-arđi illâ 'ale'llâhi rızkuhâ.”*¹¹Kel'âdi Pârcılı böylediyecek...” (C.65/35a).

“...Kânâ't kıluram, bilürem ki Hâk te'âlâ her şey'in rızkına kefildür. Tâ hattâ dâbbenüñ dağı nitekim Kelâm-ı Kadîm ve Kitâb-ı Kerîm içre buyurur ki el-âyet: *“Vemâ min dâbbetin fî'l-arđi illâ 'ale'l-lâhi rızkuhâ ”*(C.65/74b).

مِنَ الْمَاءِ كُلِّ شَيْءٍ حَيٍّ

“...ve her varlığı sudan yarattık (Enbiyâ suresi, 30).

Teşne-leb olduklarıncâ havzlu havzına gâvş kılurlar; *“ve mine'l-mâi külli şeyin hay”* mücebince şudan hayât Süleymân devletinde şür-ı İsrâfile emrâz olmadan necât bulurlar (C.65/26a).

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً

“Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem gelip geçmiştir.” (İnsan suresi, 1).

¹¹ Allah Teâlâ burada, insanlar dahil yeryüzündeki bütün canlıların rızıklarını yaratmanın kendine ait bir iş olduğunu vurgulayarak önceki âyetin anlamını pekiştirmektedir. Bir sonraki âyette buyurulduğu üzere gökleri ve yeri yaratan O olduğu gibi, yeryüzünde sürünen, hareket eden, ayaklarıyla yürüyen, sulara yüzen, gökyüzünde uçan veya başka şekillerde hareket eden büyük, küçük, görülebilen ve görülemeyen bütün canlıları yaratan (krş. en-Nûr 24/45) ve rızıklarını iradeleri vasıtasıyla veya kendi iradesiyle ulaştıran yine O'dur. O, yer küresini bu canlıların rızıklarını karşılayacak biçimde yarattığı gibi, her türe münasip rızıkları da yaratmıştır. Canlıların yapılarını, rızıklarını elde edecek şekilde yaratmış, besinleri temin etmeleri için bazılarını akıl ve irade gücü, bir kısmına da yalnızca içgüdü vermiştir. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/H%C3%BBd-suresi/1479/6-ayet-tefsiri>.

“Bî’smî’llâhî’rraḥmānî’rraḥîm, *“hel etā ‘ale’l-insāni ḥînun mine’d-dehri lem yekun şey’en mezkûren...* Âyetüñ daḥı ma’nisi oldur ki çok zamanlar geçdi ki hîç âdemi yoğıdı ve hîç bir kimse Âdemüñ adı añmaz idi. Ḥaḳ te’âlâ celle ve ‘alâdur ki biz Âdemi yaratduğ bir kaṭre şudan daḥı ana göz virdük, kulağ virdük daḥı toğru yol göstedük. Tâ bileler ki şâkir kimdür ve kâfir kimdür? Ayetten bu ma’lûm olur ki maḳşûd âdemîñüñ vücûdundanoldur kim Ḥaḳ te’âlâyı bileler ammâ Ḥaḳ te’âlâyı ol vaĖt bilürler ki anuñ ni’metin bilüp şükürin yerine getüreler ve daḥı anuñ Ėudretin añlayalar.” (C.65/52

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

“Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır ” (Tin suresi, 4).

“...Eyle maḥbûblar ki güneş ruḥ-sârları öninde ḥâk-i pâylarına yüz sürür ve felekde bedr-i kamer ‘ases-vari her gice göyni devr ider. Çünkü mübârek cemâllerin gördüm. *“Laked ḥalaḳne’l-insâne fi-aḥseni taḳvîmin”* âyetin okuyup semâ’a girdüm.” (C.65/74a).

1.5. Sosyal Hayatı (Muamelat) Konu Edinen Ayetler

Muamelat; “İnsanlar arasındaki hukuki, beşeri ve sosyal ilişkileri düzenleyen hükümler” anlamına gelir (<https://www.ismailluleci.com/kuran-i-kerimin-ana-konulari/>). Erişim Tarihi: 15.03.2022

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّخْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ

“...ve Rabbin bal arısına şöyle ilham etti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine yuvalar edin ” (Nahl suresi, 68).

“...Nitekim Ḥaḳ tebâreke ve te’âlâ ol bal arusu Ḥaḳında buyurur ki: *“Ve evḥâ Rabbuke ile’n-naḥli eni’t-teḥaḳî mine’l-cibâli buyûten ve mine’s-şeceri ve mimmâ ya’rişûne”* (C.65./75a).

1.6. Peygamber Kıssalarını Konu Edinen Ayetler

Kur’an’da peygamber kıssalarına ve geçmişte yaşayan kavimlerin yaşamına etraflıca yer verilir. Kıssa olarak adlandırılan bu hikayelerde maksat insanların geçmişten ders alıp bir ve tek olan Allâh’a yönelmesidir.

الم نشرح لك صدرى

“Senin kalbini açıp genişletmedik mi?” (İnşirah, 1).

Peygamber efendimize ithafen yazılmıştır. Göğsünü açmak ve genişletmek; ferahlamak, arınmak ve huzurla dolmak şeklinde yorumlanabilir. Beytin devamında tezat ve teşbih sanatına yer verilir. Saçı geceye, karanlığa; yüzü ise kuşluk vaktine, güneşe benzetilmektedir. İnşirah suresi yazarın sıklıkla başvurduğu surelerin başında gelmektedir.

Hem *elem neşreḥleke şadri*¹² dürür taḥḳîḳ anuñ

¹² “Senin kalbini açıp genişletmedik mi?” diye çevirdiğimiz 1. âyetteki “şerh-i sadr” kavramını RâĖib el-İsfahânî, “kalbin ilâhî bir nur ile Allah tarafından bir huzur ve sükûnet, bir rahatlık ile genişletilmesi” şeklinde açıklamıştır (el-Müfredât, “şrh” md.). Hz. Peygamber’in kalbinin açılıp genişletilmesi ifadesini, Zümer sûresinin 22. âyeti de dikkate alındığında, onun beşerî idrak kapasitesinin vahiy ile arttırıldığına ve azami seviyeye çıkarıldığına işaret olarak anlamak uygun olur. Müfessirler bunu, ona indirilen vahiy anlaması, koruması ve peygamberlik görevini yerine getirebilmesi için kendisine verilmiş olan zihin açıklığı, mâneviyat yüksekliği gibi mânalarla da açıklamışlardır. Bazı müfessirler ise Duhâ sûresinin devamı mahiyetinde olan bu âyetlerde, bir süre ara verilmiş olan vahyin yeniden başlamasıyla Hz. Peygamber’in mâneviyatının güçlendirildiğine değinildiği kanaatindedir. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/94-insirah-suresi>.

Hem şaçı *ve'l-leyl* yüzü *ve'd-duhâ* şemse şekel (C65/1b).

وَلَا تُقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

“Şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz ” (Bakara suresi, 35).

Firdevsî, Hz Adem'in yasaklı meyveden yeyişi ve Hz. Havva ile birlikte cennetten kovuluşunu içeren ayete gönderme yapmaktadır. İlk insan Hz Adem'in kıssasından ders çıkarıp şeytana ve nefsimize uymamamız gerektiği mesajı verilir.

Hâk te'âlâ Âdeme eyitdi ki: “Zinhâr aña yakın olup iftâr itme iderseñ zâlimlerden olursun.” *'Velâ tekrebâ hazîhi's-şecerete fe-tekûnâ mine'z-zâlimîn'*¹³ (C.65/35a).

1.7. Dua ve Duaya Dair Hususları Konu Edinen Ayetler

Kur'an'da duaya dair ayetler de vardır. Hatta Kur'an'da “Duanız olmasaydı ne ehemmiyetiniz vardı”¹⁴ ya da “Dua edin icabet edeyim.”¹⁵ diyerek kulun Allaha dua ve niyazda bulunması emrolunur.

وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي أَشَدُّدَ بِهِ أَزْرِي هَارُونَ أَخِي

“Yakınlarımdan birini bana yardımcı ver. Kardeşim Harun'u, onunla gücümü pekiştir ” (Tâhâ suresi, 29-30-31).

Peygamberlerin temel gayesi tebliğdir. Yukarıdaki ayetlerde Hz. Musa Allâh'tan kardeşi Harun'u kendisine yardımcı olarak vermesini diler, duası kabul edilir.

Nitekim Kelâm-ı Rabbânî ve Kitâb-ı Sübhânîde gelür ki: “*Ve'c'al li vezîren 'min ehli Harûne ahi uşudud bihi ezrî.*”¹⁶ (C65/38b).

1.8. Nasihat ve Tavsiyelerle İlgili Ayetleri Konu Edinen Ayetler

Kur'an'da zaman zaman nasihat ve tavsiye niteliğinde ayetlere rastlamak mümkündür. Amaç öğüt verirken kulu hatalardan uzaklaştırıp doğru yola sevk etmektir.

وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ

Kuşkusuz Allâh sabredenleri sever (Al-i İmrân,146).

¹³ İnsanların atasının önce cennete konması, sonra oradan yeryüzüne indirilmesinin birçok hikmeti düşünülebilir. Bunlardan biri de kullara, ebedî ve ana yurdun cennet olduğu düşünce ve duygusunun verilmesi, bu düşünce ve duygunun ilâhî irşada uyma konusunda bir teşvik unsuru olmasıdır. Ebedî mutluluk yurduna dönmek ve orada eşi bulunmaz nimetlere mazhar olmak isteyenler, atalarının düştüğü gaflete düşmemeli, Allah'ın uyarılarını ve O'na ezelde verdikleri sözü unutmamalı, şeytana ve nefse uymamalıdır. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/42/35-ayet-tefsiri>.

¹⁴ Furkan, 77.

¹⁵ Mümin, 60.

¹⁶ Bu ayetlerde, başta Resul-i Ekrem olmak üzere Allah'ın birliği inancına çağrıda bulunacak bütün tebliğ insanlarına, hangi şartlar altında olursa olsun, Allah'a olan güveni bir an bile yitirmemek gerektiği fikri, Hz. Mûsâ'nın hayatından kesitler verilerek telkin edilmektedir. Nitekim Hz. Mûsâ kendisine verilen görevin ağırlığı karşısında başarısız olmaktan endişelenmiş, ama yine rabbinin engin lütfuna sığınmıştı. Allah da ona, bu vazifeyi başarıyla yerine getirebilmesi için gönlünün ferahlatılması, zihninin açılması, işinin kolaylaştırılması, diline açıklık verilmesi ve yakınlarından bir yardımcıyla desteklenmesi hususundaki dileklerinin kabul edildiğini bildirmiş, hemen ardından da kendisinin bu günlere nasıl geldiğini hatırlatmıştır. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/T%C3%A2h%C3%A2-suresi/2373/25-55-ayet-tefsiri>.

“Pes hemân bize çäre budur ki Allâh’uñ kaçāsına şabr idevüz şabırlı kullarıñ Allâh te’alâ sevicüdür. Nitekim buyurur: “Kâle’l-lâhu te’alâ: “*İne’llâhe yuhibbu’l-şâbirin*” (C.65/17a).

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Bilesiniz ki Allâh dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmezler.” (Yûnus suresi, 10-62).

Ba’zı enbiyâ ve ba’zı evliyâ vü etkiyâ mertebesin buldılar. Anlara korqu yokdur. Kavluhu te’alâ: “*Elâ inne evliyâ’ellâhi lâ-havfün ‘aleyhim velâhum yahzenûn*”¹⁷(C.65/36a).

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ

“...O halde ibret alın, ey akıl sahipleri!”(Haşr suresi, 2).

Yazar yukarıdaki bölümde bizlere bazı tasavvufi temsiller verir. Avrat, göz ve ev; sırasıyla arzu, dünya ve gönül kavramlarını karşılar. Dünyaya bakıp ibret almamız gerektiği öğütlenir.

“...Ol düşüñ ta’biri oldur ki ol ‘avrat senüñ arzundur ol gözgü dünyâdur. Ev senüñ gönlüñdür pes dünyâya bakmak gerek. Görebildükçe andan ‘ibret tutmak gerek . *Fe’tebirü yâ üli’l-ebşâr*” (C.65/52b).

SONUÇ

Firdevsî-i Rumî, Ferdesî-i Tavail, ya da Uzun Firdevsi olarak bilinen yazar XV. yüzyılın ikinci yarısıyla XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezit ve Yavuz Sultan Selim dönemlerine şahitlik etmiştir. Çok yönlü, üretken bir yazar ve tarihçidir. Eserlerinden yola çıktığımızda iyi bir medrese eğitimi aldığı görülür. Eserlerinde başta Kur’an-ı Kerim olmak üzere Arapça, Farsça ve kısmen İbranice kaynaklara vakıf olduğu söylenebilir. Firdevsî daha çok mensur türde eserler kaleme almıştır. Ününü sağlayan en önemli eserlerinin başında Süleymân-nâme-i Kebir gelmektedir. 81 ciltten oluşan eser mensur ve manzum tarzda yazılmıştır. Destansı, efsanevi ve menkıbevi özelliklerinin yanı sıra ansiklopedik hususiyetler de içermektedir. Manzum ve mensur tarzda kaleme alınan kıssalar Hz. Süleymân’ın etrafında gelişir. Yazar olayları tahkiye tekniğiyle kurgular. Eser başta Hz. Süleymân olmak üzere, Peygamber kıssaları ve Şehnâme menşeli kahramanlar çevresinde gelişir. Yazar eserini vücuda getirirken birçok kaynaktan beslenir. XV. yüzyıl yazarlarından olan Firdevsî, Süleymân-nâme’yi Kebir’in 65. cildinde anlamı ve ifadeyi güçlendirmek için sıklıkla ayetlerden yararlanır. 65. cilt incelendiğinde zaman zaman aynı ayetin çok defa tekrarlandığı görülür. Anlatımı güçlendirmek ve inandırıcılığını artırmak için öne sürülen duygu, düşünce ve olaylar, ayetlerden iktibaslar yapılarak zenginleştirilmeye çalışılır. Destansı, efsanevi, mitolojik ve menkıbevi olağanüstü özellikler arz eden kareler ayet iktibaslarıyla bir nevi gerçekçi bir hale bürünür. Eserin merkezinde mensur bölümler yer alır. Nesir bölümünde etraflıca yazdığı hadiseler nazım bölümünde bir nevi özetlenir, anlatılanların daha iyi anlaşılmasını ve pekişmesini sağlar. Anlatımı

¹⁷“Dostlar” diye çevirdiğimiz 62. âyetteki evliyâ, “birine yakın olan, birini himayesinde bulunduran, koruyucu, dost, yardımcı” gibi mânalara gelen velî kelimesinin çoğuludur. Kur’an-ı Kerim’de velî kelimesi, tekil veya çoğul olarak kırk sekiz âyette Allah’ın, kendisine inanıp buyruğunca yaşayan kullarına sevgisini, himaye ve yardımını, bu anlamda Allah ile insan arasındaki sevgi bağını ifade etmek üzere kullanılmıştır. Allah ile kendileri arasında böyle bir sevgi bağı gerçekleşmiş, bu mazhariyete ulaşmış olanlar kültürümüzde “Allah dostları” diye anıldığından 62. âyetteki evliyâullah deyimini bu şekilde çevirdik. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Y%C3%BBnus-suresi/1426/62-64-ayet-tefsiri>.

zenginleştirmek için bol bol ayetlerden istifade eden Firdevsî daha çok sade bir dil kullanmakla birlikte bilhassa münacat ve dua bölümlerinde sanatlı, Arapça ve Farsça ağırlıklı süslü bir dil kullanır. Türk dilinin inceliklerine hâkim olması ve zengin bir kelime hazinesine sahip oluşundan dolayı Türk diline, Türk kültürüne ve Türk edebiyatına Firdevsî'nin büyük katkıları olmuştur. Süleymân-nâme-yi Kebîr, müstakil olarak da değerlendirilebilen dini, tasavvufi, ahlaki ve öğretici yönü ağır basan bir eserdir. Çalışmada metinde geçen ayetler; iman, ibadet, ahlak, muamelat, yaradılış, peygamber kıssaları, dua ve nasihat, tavsiyeler şeklinde sınıflandırılmış ve metnin bağlamından yola çıkarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Metinde daha çok imani meseleler ve ibadete dair ayetlerin alıntı yoluyla kullanıldığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Hüseyin (1997). *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyyesi*, Harvard Üniversitesi.
- Banarlı, Nihat Sâmî (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: MEB Yay.
- Canım, Rıdvan (2016). *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara: Grafiker Yay.
- Çakın, M. Burak (2018). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr'i (14-15. Cilt) (Metin-İnceleme)*, Doktora Tezi, Ankara: Yıldırım Bayezit Üniversitesi.
- Devellioğlu, Ferit (2011). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dilçin, Cem (1995). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: TDK Yay.
- Dilçin, Cem (2018). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Ekmekçi, Gülistan (2018). "Nesimi Divanı'nda Geçen Ayet ve Hadisler", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 66 Mart – Nisan, 94-1.
- Eren, Hulusi (2018). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr'i (34-35. Cilt), (İnceleme- Tenkitli Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Firdevsî-i Rûmî. *Süleymân-nâme-i Kebîr (65. Cilt)*. Topkapı Sarayı Müzesi, Yazma Eserler Kütüphanesi. Hazine Kitaplığı. H1534-2.
- Horata, Osman (2006). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yay.
- Kanar, Mehmet (2014). *Farsça-Türkçe Türkçe-Farsça Sözlük*, İstanbul: Say Yay.
- Mengi, Mine (1997). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay.
- Paçacı, Mehmet (2010). *Kur'an'a Giriş*, İstanbul: İslam Yay.
- Pala, İskender (2004). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yay.
- Pala, İskender (1999). *Divan Edebiyatı*, İstanbul: Ötüken Yay.
- Şenödeyici, Özer vd. (2015). *Osmanlı Edebi Metinlerini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: Kesit Yay.
- Şenödeyici, Özer vd. (2016). *Sorularla Klasik Türk Edebiyatı*. İstanbul: Kesit Yay.
- Yekbaş, Hakan (2010). "Divan Şiirinde Kur'an". *İstem*. Yıl: 8, S. 16, 199-232.
- <http://lugatim.com/> (Kubbealtı Lügatı).
- <https://kuran.diyaret.gov.tr/> [erişim tarihi: [05.10.2021].
- [https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nahl-suresi/1991/90-ayet-tefsiri\[05.10.2021\]](https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nahl-suresi/1991/90-ayet-tefsiri[05.10.2021]).
- <https://www.islamveihsan.com/kuranin-temel-konulari-nelerdir.html> [E. T. 14.03.2022].
- <https://www.ismailluleci.com/kuran-i-kerimin-ana-konulari/> [E. T. 14.03.2022].